

УДК 378.4.011.3 – 057.13 (47754) «18/19»

С. КУЛІШ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ІНСТИТУТ ПРИВАТ-ДОЦЕНТУРИ В УНІВЕРСИТЕТАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

У статті розглядається інститут приват-доцентури Харківського університету наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: особливості формування його складу, соціальне та матеріальне становище, система призначення на університетські посади.

Ключові слова: університетська освіта, приват-доценти, Харківський університет.

Актуальність і постановка проблеми. Реформування та модифікація вищої освіти України відповідно до європейських стандартів потребує не тільки найновіших технологій і інновацій, а й критичного застосування унікального вітчизняного педагогічного досвіду. Особливий інтерес становить підготовка і ротация науково-педагогічних кадрів в Харківському національному університеті імені В.Н.Каразіна в ХІХ – початку ХХ століття – період, коли значною мірою був створений інститут приват-доцентури, була друга половина ХІХ століття.

Більшість учених і публіцистів і на початку 1860-х, і пізніше відзначали відсутність стимулів для професури поліпшувати свої навчальні курси. Тому було запропоновано введення посади приват-доцента та гонорару [16, с. 43-44]. Викладачі не відчували себе вільними у своїй професійній діяльності. Не випадково під час обговорення проекту статуту 1863 року М.І.Костомаров зазначив: «Так само й у місцях для професорів слід надати найширшу свободу, як у виборі предметів, так і способів викладання» [15, с.229].

Мета статті – проаналізувати розвиток, становлення і особливості формування складу приват-доцентства у другій половині ХІХ століття, його соціальне та матеріальне становище, система призначення на посади.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій. У радянській історіографії 20-30 рр. ХХ століття висловлювалась думка, що вся університетська система є такою, що віджила свій вік [16, с.111-118]. Дослідники цього періоду писали про «опозиційність широкого кола вчених» [17, ст.186], та в подальшому погляди на підготовку кадрів в університетах у ХІХ ст. змінилися. Позитивний образ університетської науки став відзначати відмінність радянської історіографії другої половини ХХ століття від попереднього етапу вивчення питання. Нині з'явилися нові оцінки та міркування щодо ролі університетів ХІХ ст. в підготовці кадрів. Суттєві зміни торкнулися й розуміння факторів впливу на підготовку науково-педагогічних кадрів. Значний вклад у цієї проблеми в середині 90-х років ХХ століття – на початку ХХІ століття внесли російські вчені О.Є. Іванов, В.І. Чесноков, [18], українські вчені Т.А. Стоян [19], С.І. Посохов [16].

В останні десятиріччя спостерігається зростання уваги до історії університетів ХІХ – початку ХХ століття, їх досвіду в підготовці науково-педагогічних кадрів, створенню наукових шкіл. Як стверджує С.І. Посохов: «Характерною для сучасної історіографії історії університетів є тенденція поступового переходу від соціально-політичної історії до культурної історії» [16 с.358].

Результати проведеного дослідження. Інститут надштатних викладачів, широко представлений у Харківському університеті, формувався насамперед за рахунок приват-доцентури. Інститут приват-доцентури передбачався і статутом 1863 р., однак

© С. Куліш, 2012

тільки після 1884 р. кількість таких викладачів Харківського університету збільшилася (Таблиця 1): з 1886 по 1901 рр. – з 28 до 52, з 1903 по 1913 рр. – з 57 до 70. У 1916 р. їх було найбільше: 76 осіб.

Таблиця 1

Приват-доценти Харківського університету

Кількість / рік	1885	1886	1887	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
Загальна Кількість	18	28	25	28	35	40	50	45	41	47	44	50	51	52	52
Прийнято	?	?	?	7	9	9	13	7	3	7	3	6	6	7	5
Звільнено (ст. 113)	?	?	?	-	-	-	-	5	-	-	7	-	-	1	-
Померло	?	?	?	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
кількість/ рік	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917
Загальна Кількість	57	60	51	?	60	64	54	58	62	64	70	63	66	76	?
Прийнято	12	6	?	7	7	-	3	11	7	10	7	3	5	11	12
Звільнено (ст. 113)	-	1	?	-	-	-	5	-	-	2	1	4	-	-	-
Померло	1	-	?	-	-	-	2	-	-	2	-	2	2	-	-

Інститут приват-доцентів асоціюють із уведенням «реакційного» статуту 1884 р., забуваючи, що приват-доцентуру Рада університету мала активно впроваджувати ще відповідно до «демократичного» статуту 1863 р. Тобто, річ не у «реакційності» статуту 1884 р., а в тому, що у 1884 р. ліквідували альтернативу надштатній приват-доцентурі – інститут штатних доцентів (тільки законом від 24 червня 1917 р. посада доцента була поновлена) [5, Ф.1. Оп.4 Спр.10].

У Харківському університеті на 1884 р. доцентів було 22. Їх поділили на категорії. Членів першої категорії перевели в розряд екстраординарних професорів, другої – виконуючих обов'язки екстраординарних професорів, третіх залишили поза штатом у званні приват-доцентів. На думку Д.І. Багалія, який на той час був доцентом університету, розподіл було зроблено не об'єктивно [1, с. 48-50] (його, до речі, залишили поза штатом).

Приват-доценти, навіть не займаючи ординатури чи екстраординатури, були найбільш численною категорією викладачів Харківського університету. Але стосовно інших університетів імперії (Таблиця 2) Харківський університет наприкінці 80-х рр. XIX ст. займав останнє місце за кількістю приват-доцентів. Як і інші університети України, він і надалі поступався столичним закладам. На початку XX ст. Харківський університет за темпами розвитку інституту приват-доцентури був випереджений Київським (університетом св. Володимира) і не поступився лише Одеському (тоді Новоросійському). Міністерство турбувалося про поширення приват-доцентури в університетах з декількох причин: 1) здійснити задекларований у статуті 1884 р. принцип свободи слухання (відвідання лекцій); 2) дати особам з науковими ступенями, відомими своїми дослідженнями, або молодим вченим, які тільки розпочинали свою роботу в університеті, можливість, не чекаючи вакансій на кафедрах, самостійно випробувати себе у викладацькій діяльності; 3) забезпечити викладачами проведення практичних занять (особливо на медичних факультетах). Для здійснення поставлених завдань була введена спрощена процедура призначення приват-доцентом. Так, міністр освіти міг безпосередньо дати дозвіл на отримання звання приват-доцента. Він міг затверджувати кандидата навіть без попереднього університетського обрання, перевірок чи іспитів. Вимагалася лише наявність ступеню доктора або магістра. Попечитель зобов'язаний був повідомити міністерство, якщо сам затверджував кандидатів, обраних факультетською радою, яка виявляла їх здібності до викладацької

діяльності шляхом пробної лекції. Для магістрантів (осіб, які склали іспит на ступінь магістра, але не захистили дисертацію) передбачалося читання двох пробних лекцій: однієї на свій вибір, а іншої – за призначенням факультету [13, с. 10 - 17]. На практиці приват-доцентами в більшості випадків були саме магістранти, тому міністерство схилялося з часом до підвищення їх наукового рівня. Наприклад, у проекті статуту 1906 р. ступінь доктора наук було зроблено необхідною умовою для отримання звання приват-доцента університету [12, с. 8 - 9]. Однак міністерство не реалізувало цього положення, а вимагало лише причетності приват-доцентів до наукової діяльності. Зокрема, з 1912 р. до міністерства мали надходити списки наукових праць кандидатів у приват-доценти [7, с. 22].

Таблиця 2

Приват-доценти університетів Російської імперії

Університети/роки	1889	1899	1905	1910	1912
Санкт-Петербурзький	58	95	118	154	163
Московський	85	152	224	270	193
Казанський	39	46	46	52	56
Харківський	20	50	51	58	64
Св. Володимира (м. Київ)	28	39	52	64	82
Новоросійський (м. Одеса)	25	35	34	47	42

Час, проведений приват-доцентами в цьому званні, зараховувався їм за стаж [6, с. 10]. Оскільки вони перебували у складі університету по навчальній частині, вони отримали пільги. У 1886 р. їх звільнили від призову в мирний час на дійсну військову службу і зарахували у запас [9, с. 6-7]. Із 1887 р. приват-доцентів звільнили і від призову з запасу в армію, а також і від служби в державному ополченні [10, с. 7]. До 27 червня 1893 р. звільненням користувалися лише приват-доценти, які мали ступінь магістра. А з 2 січня 1898 р. правила поширили і на тих, хто не мав ступеню магістра, але займав в університеті штатну посаду [4, с. 113-114]. Постанов в університеті дотримувалися. Так, приват-доцент А.О.Потебня (магістрант з 1900 р.) відбув військову службу під час Російсько-японської війни (1904-1905) як прапорщик, а з 1906 р. знову приступив до читання лекцій в університеті з курсів “Хвороби рослин” та “Мікробіологія”.

Згідно статуту 1884 р. приват-доценти могли читати лекції з додаткових предметів (спеціальні курси), обов'язкові і необов'язкові, проводити практичні заняття. Але фактично вони читали й загальні курси, якщо заміщували штатні вакантні кафедри. Їм заборонялося читання цих курсів тільки у випадках, якщо такий курс був паралельним до професорського або міг бути відділом чи розділом окремого обов'язкового курсу, що читав професор [8, с. 12-14]. Але таких ситуацій майже не виникало, тому що приват-доценти свідомо ухилялися від конкуренції з професорами, які в більшості своїй були їх науковими керівниками [3, с. 18]. Тому навчальні курси в Харківському університеті приват-доценти читали за дорученням факультету чи за призначенням міністерства.

Термін перебування в званні приват-доцента був невизначений і не завжди закінчувався штатним призначенням. Наприклад, 1903 р. звання приват-доцента отримали 12 осіб¹. З них тільки 5 досягли професорської посади, причому 4 – екстраординарного професора, 1 – в. о. екстраординарного професора і 1 – посади ординарного професора. Для отримання штатної посади екстраординарного професора їм знадобилося від 7-9 років (для медичного факультету) до 14 (для фізико-математичного). Незважаючи на те, що кожен рік приват-доцентами Харківського університету призначали в середньому 7 осіб, однак кількість їх зменшувалася внаслідок переведу в інші університети (як правило, з призначенням на штатні посади (Таблиця 3), звільненням за ст. 113 статуту 1884 р², за проханням або через смерть (Таблиця 4).

¹За “Звітами про стан і діяльність Харківського університету” у 1903 - 1918 рр.

²За статтею 113 статуту 1884 р. приват-доцент, який не викладав без поважних причин півріччя, вважався звільненим.

Вислуга професорів Харківського університету

	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899
25	М.О.Попов	Л.Є.Владимиров О.Ф.Брандт	І.М.Боленський М.О.Тихомандрицький Г.А.Ясинський	Ф.А.Зеленогорський В.П.Крилов	М.М.Алексєєнко	Г.І.Лягермарк О.М.Шилтов К.О.Андрєєв М.Д.Пономарєв	Л.В.Рейнгард	М.С.Дрінов Л.Н.Загурський І.П.Скворцов	Р.І.Шерцль Г.Ф.Шульц
30	О.Х.Кузнєцов	М.Ф.Ковальський	О.Д.Дерукалов	М.К.Яцукевич	А.П.Шимков О.С.Брю Л.Л.Гришман		М.Ф.Толочников М.О.Попов П.А.Ясинський О.Ф.Брандт М.Ф.Ковальський	І.М.Оболєнський М.О.Тихомандрицький	Ф.А.Зеленогорський В.П.Крилов
35	Г.М.Цехановецький		А.С.Лебєдєв П.О.Безсонов					О.Д.Дукалов	
40	І.П.Сокальський	В.Ф.Грубе		А.М.Стойнов				А.С.Лебєдєв	
45		В.І.Добротворський					В.Ф.Грубе		
25	І.В.Нетушил М.Ф.Сумцов М.О.Куплеваєвський М.А.Остроумов	К.М.Ярош М.М.Ломіковський В.Я.Данилєвський	І.П.Осіпов О.К.Білоусов В.В.Рейнгардт А.Є.Зайкевич	А.Д.Чириков	О.В.Гуров			М.Г.Халанський Я.О.Анфілов О.М.Нікольський П.М.Буциньський П.М.Барабашев	Ф.М.Оленковський О.А.Альбицький Л.В.Орлов Є.О.Роговський
30			Л.Н.Загурський Л.В.Рейнгардт					В.В.Рейнгардт І.П.Осіпов	
35	Л.Л.Гришман О.С.Брю								
25	П.Є.Лейкфельд	О.В.Рєпрев В.Ф.Лєвйтський	П.П.П'ятицький Я.А.Дєнісов С.В.Соловйов	П.П.П'ятицький Я.А.Дєнісов С.В.Соловйов	А.П.Кадлубовський В.І.Савава			М.Ф.Мельников-Разведьонкін П.П.Сушкін С.Є.Сабінін	Д.М.Синцов М.Ф.Білоусов
30			О.М.Нікольський В.П.Бузєскул	П.М.Буциньський П.М.Барабашев В.Ф.Тимофєєв Я.О.Анфілов Ф.М.Оленковський	Л.В.Орлов О.А.Альбицький	П.Є.Лейкфельд О.В.Рєпрев	В.Ф.Лєвйтський І.В.Троїцький		

Приват-доценти не входили до штатного викладацького корпусу університету і, згідно статуту 1884 р., мали розраховувати тільки на гонорар. У середньому він дорівнював 41 крб. 61 коп. за півріччя. Між викладачами різних факультетів гонорар розподілявся нерівномірно: на історико-філологічному він у середньому становив 15 крб. 89 коп., на юридичному – 124 крб. 84 коп., на фізико-математичному – 45 крб. 51 коп., на медичному – 48 крб. 78 коп. [3, с. 10 - 11]. Значення розміру гонорару для приват-доцентів було різним. Суттєво впливав він тільки на становище молодих викладачів при університеті. До таких висновків прийшла комісія Харківського університету, яка спеціально займалася вивченням гонорарної системи. Вона виділила 2 категорії приват-доцентів. До першої віднесли осіб, які добивалися приват-доцентури або з науковою метою, або для використання звання викладача університету поза його стінами. Їх становище в суспільстві було забезпеченим. Тому гонорар у більшості випадків не мав для них принципового значення. До другої категорії приват-доцентів віднесли переважно колишніх стипендіатів, для яких приват-доцентура була обов'язковою ланкою для отримання кафедри. Ці люди ще не мали вченого ступеня, не могли розраховувати на конкуренцію щодо професорів та їх курсів. Отже, через недостатнє забезпечення, вони мали шукати додаткові заробітки і з часом, як зазначають члени комісії, взагалі втрачали інтерес до роботи при університеті [3, с. 28-29].

Однак рівень матеріального забезпечення приват-доцентів зумовлювався не тільки гонораром. Приват-доценти отримували окрему винагороду від міністерства (1200 крб. на рік). Були випадки, коли цю платню збільшували (наприклад, приват-доценту університету А.С. Вязигіну за читання лекцій підвищили плату до 2000 крб. на рік [11, с. 229]), але це було винятковим випадком.

Серед викладачів спостерігалось незадоволення таким нестабільним становищем приват-доцента. Так, право читати курс міністерство підтверджувало щороку, тому приват-доцент знаходився в стані вільнонайманого, “котрого кожен рік можна, без всяких розмов і приводів, звільнити за непотрібністю” [3, с. 28-29]. Намагаючись, за свідченням професора університету В.П. Бузескула, “забезпечити становище молодих вчених” в університеті [2, с. 33], колегія йшла на заміщення вакантних кафедр приват-доцентами. За роботу на вакантній кафедрі вони отримували половину ставки ординарного професора цієї кафедри [14, с. 10-17]. Подібні дії університетської адміністрації не відповідали основній вимозі статуту 1884 р. – наявності в кандидата на професорську посаду ступеня доктора наук. Така тенденція поглиблювалася з кожним роком і призводила до заміщення посад професорів навіть магістрантами (особами, які склали магістерські іспити, але не захистили магістерську дисертацію). Як магістранта, викладача призначали виконуючим обов'язки екстраординарного професора [2, с. 32-33]. Загалом, міністерство не перешкоджало діям колегій, які забезпечували в належному обсязі викладання за вакантними кафедрами. Тільки на медичному факультеті інститут “виконуючих обов'язки” не розвивався, оскільки для медиків навіть при отриманні приват-доцентури був необхідний науковий ступінь доктора медицини.

Отже, професорсько-викладацький корпус Харківського університету наприкінці XIX – на початку XX ст. значною мірою складався з надштатних та позаштатних викладачів. Вони працювали на вакантних кафедрах, і робота їх оплачувалася спеціальними коштами університету. Розширення надштатної категорії викладачів відбувалося на фоні звуження штатної і зменшення кількості захищених в університеті дисертацій. Збільшення кількості надштатних викладачів було викликано бажанням колегії забезпечити матеріальне становище позаштатних приват-доцентів університету, в більшості своїй професорських стипендіатів. Іншими словами, заміщення ними вакантних посад із відповідним штатним окладом давало можливість зберегти в університеті його найкращих вихованців, але це означало порушення положення статуту 1884 р., згідно з яким кафедру могли займати тільки ті особи, що мали ступінь доктора наук. Така практика не впливала на хід навчального процесу, адже викладання на вакантних кафедрах велося в належному порядку.

Таблиця 4

Професорський корпус Харківського університету

Посада/рік	1884*	1884	1885	1886	1887	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
Професори богослов'я		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ординарні професори	49	41	40	44	42	52	50	50	55	57	56	56	57	53	55	54
Виконуючі обов'язки ординарних професорів	-	6	9	8	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Екстраординарні професори	23	14	14	13	19	12	13	13	8	7	9	9	12	8	5	5
Виконуючі обов'язки екстраординарних професорів	-	-	-	-	-	7	7	6	9	9	9	9	8	7	6	4
Посада/рік	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916
Професори богослов'я	1	1	1	1	1	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1
Ординарні професори	54	52	56	56	56	49	54	57	58	59	60	56	56	55	60	62
Виконуючі обов'язки ординарних професорів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	2	2	2	3
Екстраординарні професори	3	6	11	11	11	11	8	4	10	9	7	8	9	11	6	5
Виконуючі обов'язки екстраординарних професорів	7	6	11	16	16	19	18	18	15	17	17	19	16	21	20	21

Але великий обсяг роботи приват-доцента, який працював одночасно над лекціями і над дисертацією за необхідності захистити одразу дві роботи для отримання ступеня доктора наук, зумовив негативну в кількісному відношенні статистику приросту наукових ступенів у Харківському університеті.

Щоб виправити таку ситуацію з заміщенням вакантних кафедр, міністерство освіти вдавалося не до збільшення фінансування, а до призначень професорів, які сформувалися як науковці в інших університетах. Для Харківського університету це означало порушення процесу безперервного виховання власних спеціалістів. Однак кафедри Харківського університету заміщували і шляхом двоступеневих виборів (розглядом кандидатів на факультетській, а потім на загальноуніверситетській раді) з наступним затвердженням обраної кандидатури в міністерстві освіти. Така система не була визнана ефективною на початку ХХ ст., однак цілком зводила вплив міністерства освіти на такий шлях заміщення університетських кафедр до мінімуму.

Висновки. В цілому, вказані проблеми не можуть перекреслити той факт, що формування професорсько-викладацького контингенту стало здійснюватися власними силами за номінального контролю з боку міністерства освіти завдяки реорганізації у 1884 р. системи відбору професорських стипендіатів, збільшенню кількості надштатних та позаштатних викладачів, створеній на початку ХХ ст. системі заміщення кафедр.

Список використаних джерел

1. Багалій Д.І. Автобіографія / Д.І. Багалій // Ювілейний збірник на пошану академіка Д.І.Багалія з нагоди 70-ї річниці життя та 50-х роковин наукової діяльності. – К., 1927.
2. Бузескул В.П. История Харьковского университета при действии устава 1884 г. / В.П.Бузескул – Х.: Тип. А. Дарре, 1905.
3. Доклад комиссии, избранной Советом Имп. Харьковского университета для обсуждения вопроса о системе вознаграждения преподавателей университета, основанной на взимании со студентов и слушателей особой платы за слушание лекций и руководство их занятиями. – Х.: Тип. М. Зильберберга, 1897.
4. Извлечение из всеподданнейшего отчёта министра народного просвещения за 1898 г. – СПб.: Тип. П. О. Яблонского, 1901.
5. Музей історії Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – Ф.1, оп.4, спр.10.
6. О введении формулярных списков приват-доцентов университетов // Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1885. – № 6.
7. О доставлении в министерство народного просвещения кратких жизнеописаний и списков учёных трудов лиц, принимаемых в приват-доценты Харьковского университета // Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1912. – № 5.
8. О недопущении чтения приват-доцентами курсов параллельных к профессорским // Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1912. – № 2.
9. Об освобождении приват-доцентов от призыва на действительную военную службу в мирное время с зачислением в запас // Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1885. – № 6.
10. Об освобождении приват-доцентов университетов от призыва из запаса в армию и от службы в государственном ополчении // Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1887. – № 11.
11. Об увеличении платы // Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1901. – № 4.
12. Отзывы немецких и голландских профессоров о проекте университетского устава гр. И.И. Толстого. – СПб.: Сенат. тип., 1910.
13. По предмету установления правильного применения постановлений нового университетского устава о приват-доцентах // Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1886. – № 1.
14. Замечания на проект общего университетского устава императорских российских университетов. – ч.2.
15. Посохов С.І. Образи університетів Російської імперії другої половини ХІХ-початку ХХ ст. в публіцистиці та історіографії. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2006.
16. Лейкина-Свирская В.Р. Интеллигенция в России во второй половине XIX века. – М., 1994.
17. Иванов А.Е. Ученые степени в Российской империи, XVIII – 1919/ А.Е.Иванов. – М., 1994
18. Чесноков В.И. Пути формирования характерные черты системы исторического образования в дореволюционной России /В.И.Чесноков // Российские университеты в XIX – XX веках, – Воронеж, 1996. – Вып.2.
19. Стоян Т.А. Університетська освіта в Україні в другій половині ХІХ ст. Автореферат дисертації кандидата історичних наук./Т.А.Стоян. – К., 1999.

20. Павловский И.Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Перове дополнение к Краткому биографическому словарю/ И.Ф.Павловский, В.А. Мокляк. – Препринт. Воспроизведение издания: Полтава: Т-во Печатного Дела, 1912. – Х.: САГА, 2009.

Стаття надійшла до редакції 29. 02. 2012.

Кулиш С.

Харковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина

ИНСТИТУТ ПРИВАТ-ДОЦЕНТУРЫ В УНИВЕРСИТЕТАХ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛА XX В. (НА МАТЕРИАЛАХ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА)

В статье рассматривается институт приват-доцентуры Харьковского университета в конце XIX – в начале XX века: особенности формирования его состава, социальное и материальное положение, система назначения на университетские должности.

Ключевые слова: университетское образование, приват-доценты, Харьковский университет.

Kulich S.

V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

THE INSTITUTE OF PRIVAT - DOCENTSHIP AT THE UNIVERSITIES OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE SEKOND HALF OF THE XIX TH. CENTURY AND EARLY XX CENTURU (ON THE MATERIAL OF KHARKIV UNIVERSITI)

The article studies the institute of privat -docenture at Kharkiv university in the late XIX th. – early XX th. centuries: peculiarities of its structural formation, social and material states, system of appointment to university post.

Keywords: university education, private - docentship, Kharkov University.

УДК 371.132: 37.03+378.016:94

Н. ЛАЛАК

Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі організації та управління навчально-виховним процесом в загальноосвітніх навчальних закладах на інклюзивних засадах. Автором розкриваються та обґрунтовуються пріоритетні напрямки діяльності сучасного інклюзивного загальноосвітнього закладу.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивний загальноосвітній навчальний заклад, командний підхід, індивідуальний навчальний план.

Постановка проблеми. Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини, Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами. Сьогодні особливо актуально постає питання забезпечення права на якісну освіту дітей з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі дітей-інвалідів. Дітей з відхиленнями у розвитку, на жаль, не стає менше. Результати досліджень доводять значне погіршення стану здоров'я підростаючого покоління в Україні. Практично в кожному загальноосвітньому навчальному закладі навчаються діти з розла-

© Н. Лалак, 2012